

YUGOSLAVYA'DA GLOBAL ULUSAL PLAN İLE TEŞEBBÜS PLANLARININ KOORDİNASYONU (*)

Prof. Dr. Dusan COBELJIK

Çeviren :
Ass. Ergül HAN

I.

1. Ekonomik kalkınmanın planlanması fikri, Yugoslavya'ya, İkinci Dünya Savaşından sonra girmiştir. Ülke o sıralarda, kendini ilgilendiren kararlar üzerinde söz sahibi olamıyor ve merkezî planlamanın bilinen teorik ve pratik çözümlerine uyuyordu. Daha sonraları ihtiyaca cevap verebilen diğer çözümler bulunmuş ve giderek global planlamaya geçilmiştir.

Ekonomik gelişme üzerinde etkili olan ulusal plân, zamanla, yalnızca, en önemli temel faktörlerin ve bunların miktarlarının düzenlenmesine (bu düzenlemeye, bütünün parçaları arasındaki uygunluğun sağlanması da diyebiliriz) ilişkin konularla sıkışıp kalınca, ekonomik düzenin daha derinliğine anlaşılıp, bilinmesi gereği ortaya çıkmış ve daha sonra, bir sosyalist ülkede de, piyasa mekanizmasının uygulanma olanağı bulabileceği anlaşılmıştır.

Zamanımızda sistem analizlerine ilişkin, çok hızlı gelişen bilim kolları ve sibernetik, piyasa-plân ikilisi arasındaki karşılıklı etkileşimi daha iyi anlamamıza yardımcı olmaktadır. Bu bilimlerde, **Ulusal Ekonomi**, genel ekonomik sistem olarak ele alınmaktadır. Bu da, birbirine karşılıklı olarak bağlı ve genel ekonomik sistemin bütününe uymak durumunda olan, az veya çok bağımsız «ikincil sistem» lerden meydana gelmektedir. Ayrı ayrı ikincil sistemlerin

---

(*) *Archiv für öffentliche und freigemeinnützige Unternehmen*, Band : 9, Heft : 3, 1971, s. 232-244.

önemleri ve ekonomik karar alma düzeyleri, birbirinden farklıdır. Sözelimi, firmaların, sektörlerin, bölgesel organların ve tüketicilerin ekonomik karar düzeylerinin ve önemlerinin farklılığını belirtebiliriz. Nitekim sayılan bu ekonomik karar ünitelerinin kendilerine öz araçları, ayrıcalıkları ve davranış biçimleri vardır. Genel ekonomik sistem başarıyla işlediği takdirde, ikincil sistemin sınırsız özgürlüğe sahip olması gerektiği ileriye sürülür. Mal ve para ilişkilerinin serbestçe gelişimi ve piyasa mekanizmasının büyük rolü, bu isteğe uygun düşer.

Ekonomik kalkınmanın global plânlanmasının diğer bir amacı da, ikincil sistemlerin otonom işleyişini güven altına almaktır. Hatta global planlama, işletmeleri ve diğer ekonomik birlikleri, ulusal ekonominin amacına uygun didinmelerde bulunmaları için teşvik etmelidir. Bu nokta, her kalkınma sürecinin taşıdığı çelişkilerden ötürü, özellikle ortaya konmalıdır. Çelişkiler, ikincil sistemin serbestisine ve çıkar varlığına gölge düşürür. İkincil sistem, diğer ikincil sistemlerin çıkarları ile olduğu kadar genel ekonomik sistemin çıkarları ile de çelişkiye düşebilir. Bu durumda çelişkilerin çözümü için, uygun bir uzlaştırma mekanizmasına ve toplumsal ahenge ihtiyaç vardır. Bu nedenle de, plân ve piyasa mekanizmasının birlikte etkileşimi gereklidir.

Global plânlanmanın uygulanabilme olanağı; bir ülkenin ekonomik kalkınma düzeyine, savaş ekonomisi ve ülke savunması için gerekli araçların kapsamına, ekonomideki büyük ve küçük aksaklıkların varlığına, piyasaının etkenliğine ve bunun gibi unsurlara bağlı görünmektedir. Hattâ, uluslararası mal ve hizmet değişimi ve dış yardımın ölçüsü de belirli etkilerde bulunurlar. Ekonomide mevcut temel faktör ve temel büyüklükler —global oranlar— tarihsel ve diğer özelliklerden tamamiyle arınmalıdır. Aynı zamanda bu unsurların arasında mutlaka bir bağlılık ve bağdaşma mevcut olmalıdır. Esasen ulusal plânın ana konusu da budur.

2. Global plânların kapsamı, yeni ekonomik koşulların ve olanakların bulunmasıyla ve işçilerin, işletmelerde yönetime katılmaları ile değişikliğe uğramıştır. Son yıllarda, global plân ile ekonomik kalkınmanın temel hedefleri yanısıra, üretimin ve iş produktivitesinin gelişim amaçları da ele alınmaktadır. Bu arada, özel ve genel tüketimin dağılımı, hayat standardının yükseltilmesi, temel ürünlerin üretim kapsamı ve toplumsal istihdamın geliştirilmesine

ilişkin metodlar da global plânda yer almaktadır. Bundan başka, global ulusal plân, ekonomik kalkınmanın amacına ulaşmasını sağlayacak olan tedbir ve aletlerin karşılaştırmasını da yapmaktadır (1).

Global planın değişen bu kapsamı, piyasa mekanizmasına geniş ölçüde yer vermekle; onun otomatik işlemlerini ve anarşisini sağlayan unsurlarını da içermiş oluyor. Bu nedenle, böyle bir piyasaya «**Kontrolü Piyasa**» veya «**Nisbî Serbest Piyasa**» adı verilir. Piyasanın, global planın içerdiği önemli unsurlara sahip olması hali, söz konusu piyasanın serbest işlemesi anlamına gelir. Ekonomik kalkınmanın global plânlamasının ve piyasa mekanizmasının etkinliğinin ne düzeyde kalacağını anlayabilmek için, belirli sürelerde, ayrı ayrı üstün yönleri olan aşağıdaki iki değişik çözümün araştırılması gerekir. Ekonomik kalkınmanın gereklerinin ve amaçlarının gerçekleşmesinde, yüksek bir rasyonalizmi; piyasa mekanizmasından ve kazanç motifinden hareket eden teşebbüsler mi sağlayacak, yoksa, daha yüksek rasyonalizm ve büyük etki, plân yardımıyla ortaya çıkacak olan, toplumsal ahenkten mi beklenmelidir? Bunlardan birinin veya diğerinin seçimi, yapılacak araştırmanın sonucuna bağlıdır.

Global plânlama, teşebbüslerin otonom ticarî faaliyetlerini ve piyasada güvenle çalışmalarını kolaylaştırır. Teşebbüslerin iktisadî ve hukukî durumları anayasa ve diğer ilgili kanunlarla düzenlenir. Teşebbüsler bunlara uymak şartıyla araçlarını ve olanaklarını serbestçe kullanırlar. Bu hukukun esası şudur : Teşebbüsler, varlıklarını satabilirler, devredebilirler, diğer teşebbüslerin varlıklarını satın alabilirler ve nihayet, diğer teşebbüslerle birleşebilirler.

Teşebbüsler, global plân ile bağdaşan belirli ekonomik aletleri havi, bağımsız plânlarının çevresinde çalışırlar. Bu nedenle, ekonomik kalkınmanın başarılı olması için global plan yanında, teşebbüs plânları da gereklidir. Bunlar, global plânın gereklerine ve amaçlarına bağlıdırlar. Bunsan sonra, teşebbüsler, global plânın gereklerinin ve amaçlarının gerçekleşmesine dikkat ederler. Bu arada, üretimini, satışlarını, yatırımlarını, işçi ücretlerini ve kendi faa-

---

(1) Osnove sistema planiranja (Plânlı Sistemin Esasları). (Tez). Biblioteka Sovezne skupstine, Beograd, 1966, s. 32. Halen Yugoslavya'da, en son sistem oluşumlarına uygun böyle bir global plânın hazırlanmasına çalışılmaktadır.

liyet alanına giren diğer önemli faktörleri serbestçe planlarlar. Biraz sonra daha etraflıca üzerinde durulacağı gibi, global plân ile işletme planları belirli bir mekanizma yardımıyla bağdaştırılmış olmalıdırlar. Teşebbüsler aynı zamanda, piyasanın ihtiyaç ve taleplerini de karşılarlar. Teşebbüs faaliyetleri, toplumun ve kişilerin ihtiyaçlarını karşılama amacını taşırlar. Bu amacın gerçekleştirilmesi yanında, teşebbüslerin gözlerinde, rantabilite ilkelerine uyarak çalışma, yüksek bir gelir, hattâ, yüksek bir birikim sağlama isteği vardır.

3. Piyasanın serbesti içinde işleyişini ve üretim yollarına etkisini kolaylaştıran bir çok faktör vardır. Piyasa, gerek malların çeşitli biçimde serbest dolaşımını, gerekse, hizmetlerin tam olarak karşılanmasını sağlar. Fiyatın ve piyasanın etkisini mümkün kılan önemli faktörlerden birine, burada değinilmelidir : **Bu faktör, tüketicinin ekonomik özgürlüğüdür.** Tüketiciler bu özgürlük sayesinde, gelirlerini istedikleri gibi harcarlar ve mal ve hizmetler karşısında, ekonomik tercihlerini istedikleri gibi yaparlar. Bundan başka, Yugoslavya'nın diğer sosyalist ülkelerden farkı, uluslararası mal ve hizmet değişimine, büyük ölçüde ve serbestçe katılmasıdır. Bu durum, para ve mal ilişkilerinin gelişimine katkıda bulunmakta ve hattâ piyasa mekanizmasının rolünü arttırmaktadır. Piyasa ve plân ikilisi arasındaki ilişkinin meydana getirdiği ekonomik çözüm üzerinde, özellikle Yugoslav örneğinde, devletin ve direkt üreticilerin rolü, ekonomi yönetimi bakımından önemli olmaktadır. Bu örneğin tezi, **sosyalizmin hızlı kalkınmasını ve toplumun en geniş ekonomik ve politik demokrasisini sağlamak için, para ve mal ilişkisinin, kendiliğinden uyuşumu imkânsızdır.** Bunun gibi çözümlerin, geniş ekonomik sistemin çeşitli komplekslerini, kendi kendini yönetim metodlarını kullanarak, aydınlatabilmesi için, objektif ekonomik kriterlerin varlığı şarttır. Bu objektif kriterler ise, ekonomik yönetim yöntemlerinin temelinde yatan, ekonomik yasalar dan oluşmalıdırlar. Ekonomik ilişkilerin bu tür objektifleştirilmesiyle, merkezî plânlamaya özgü direktifler, ikâme edilmiş olur. Böylelikle, global plânlama, ekonomik araçları kullanır ve piyasaya geniş serbest sahalara bırakır. Öte yandan işletmelerin kendilerine tanınmış bulunan, otomatik reaksiyonlarını harekete geçirir.

4. Merkezî plânlamaya oranla, global plânlamanın etki alanı ve kapsamı daha dardır. Bu nedenle, ekonomik kalkınmanın istenilen (plânlı ve sistematik) düzenini yaratmak güç bir durum gös-

terir. Bu durum, ekonomik esasların yanısıra, kurumsal esasların yardımıyla açıklanabilir. Şöyle ki : Ekonomik faaliyetlerin otonom unsurlarının sahip olduğu ekonomik dinamiğin hızı ve ölçüsü işletmelerdeki işçi yönetiminin şartlarına, hattâ, ekonomi ve Devlet yönetimindeki ademi merkeziyetçiliğin durumuna bağlıdır. Global plânın görevi ve amacı, somutlaştırma ve plânı uygulayanların —işletmelerin— durumlarını ayarlama olmadığı için ekonomik bütünlüğün ahengi ve plâna uygun disiplini; bir mekanizmanın varlığıyla sağlanabilir. Bu mekanizma, hukuk kurallarından, yönetim özgürlüğüne sahip işçi organlarının yükümlülüklerinden ve ekonomi politikasının gereği olan teşvik tedbirlerinden ve aletlerinden meydana gelir.

Ancak, işletmelerin kararları ve plânları, bütünüyle, global plânın esas amaç ve gerekleri ile uzlaşmak zorundadır. Hukuk kurallarından, yönetim özgürlüğüne sahip organların yükümlülüklerinden ve ekonomik faaliyetleri istenilen yöne çevirmeye yarayan teşvik tedbirlerinden oluşan böyle bir düzen, muhakkak ki, iyi işleyen bir mekanizmayı gerektirir. Bu mekanizma olmadan, global plân, rasyonel olamaz ve fonksiyonlarını yerine getiremez. Ancak, bu mekanizma aracılığı ile, global ulusal plân ile teşebbüs plânları arasındaki bağılık (uygunluk) sağlanır. Diğer bir deyimle, «**Global Plânın Tam Uygulama Biçimi**» gerçekleştirilir.

5. Piyasa ilişkilerini kapsıyan sistemin düzenlenmesinde izlenen rasyonel metod, toplumun ortak amaçları ile ekonomik kalkınma plânlarını birlikte ele alır. Amaçlar ve araçlar birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Önerilen amaca göre uygun aracın ve hareket yolunun seçimi gereklidir. Bu seçimin anlamı, uygun bir ekonomik ortamın hazırlanması yanısıra, kurallarının kararlaştırılmasıdır.

Önerilen amaçların gerçekleştirilmesi için, ekonomiye iki ayrı biçimde etki edilebilir : Birincisinde, ekonomik sistemin tutarlı ve gerçekçi olabilmesi için sistemin kendine öz araçları ele alınır ve bunlardan yararlanır. İkncisinde ise, yönetim biçimiyle ilişkisi bulunmayan araçlar kullanılır. Bu ikinci tip araçlar, karar ünitelerinin ekonomik kararlarına, belirli amaçlarla etki ederek, belirli yönere çekebilme yeteneklerine sahiptirler. Ekonomiyi ayarlayan araçlara sahip bir sistemde piyasanın duyarlılığını arttıran aletler başarıyla fonksiyonlarını yerine getirebilirler. Bu araçlar piyasa sisteminin içine yerleşmişlerdir. Bu bakımdan, ekonomik plânın tutar-

lı bir biçimde saptanmış global oranları ile teşebbüs didinmelerini bağdaştırmaya yardım ederler. Böylelikle, istenilen ekonomik düzenleştirmeyi sağlarlar.

II

1. Global plânlar yardımıyla gerçekleştirilen mekanizma, tüm ekonomi için genellik veya (ve) kendine özgü kısım veya ekonomik olaylarda, özellik gösterir. Bununla birlikte, sözü edilen mekanizma, belirli bir teşebbüse ilişkin kuralları içermemiş de olabilir.

Yukarıdaki belirtilen özelliklere sahip olan mekanizma, Yugoslav ekonomisinin olgunlaşma süresi boyunca devamlı olarak işlemiştir. Bu arada, teşebbüsler arası gelir dağılımında, teşebbüslerin birbirleriyle olan ilişkilerinde ve mevcut ekonomik düzende son on yılda bazı değişiklikler yapılmıştır. Ülke ekonomisindeki bu değişiklikler, 1963 yılında başlamış ve 1965 yılı Temmuz ayındaki Reformlara kadar devam etmiştir. Bu reformlarda, yatırımların % 70'nin banka ve teşebbüslerce yapılması, buna karşılık % 30'nun da kamu kuruluşları ve diğer faktörlerce gerçekleştirilmesi öngörülmüştür. Bu yatırımlar, ekonominin düzgün bir gelişimi için gereklidir. Bu gereğin yerine getirilebilmesi için de, uygun bir ortamın yaratılması şarttır. İşte, bu ortam, ekonomik araçlara endirekt etkilerde bulunularak, federasyon, cumhuriyetler ve diğer kamu kuruluşları tarafından yaratılır.

Kamu kuruluşları, fedaratif kanunlarla ve yine bu kanunlara dayanan yetkilerle belirlenmiş, kendilerine özgü gelir kaynaklarına sahiptirler. Bu kanunlar, ekonomik kalkınmada, kamu kuruluşlarının maddî durumunu ve toplumsal ihtiyaçların düzeyini belirlerler. (Eğitim, kültür, sağlık ve ülke savunması gibi...). Bu arada, kamu kuruluşlarının yetkilerini ve bir kaç kanunu örnek alarak alabiliriz.

Federasyon ekonomik kalkınmanın modelini, hızını ve kapsamını belirler. Bu arada, toplumun düzenli bir biçimde gelişimi için gerekli olan genel şartları ve yabancı ülkelerle yapılan iktisadî değişimin gerektirdiği koşulları da yaratır. Federasyon, ekonomik konularla ilgili kanunların hazırlanmasında en büyük yetkiye sahiptir. Böylelikle, ekonomik sistemi, hukuksal sözleşmeler ve yasalara dayanarak sürdürür. Federasyon, belirtilen bu yollardan giderek, aşağıda sözü edilen ilişkileri düzene koyar. Bu ilişkiler, kamu ku-

ruleşları ile ekonomi arasında, araçların dağıtımına ilişkin koşullar, para ve kredi sistemi, parasal olaylar ve para akışının kontrolu, buna bağılı olarak gerekli rezerv miktarı, döviz değışimi ve döviz harcaması için gerekli koşullar, diğere rezerv ve depozitler sıralanabilir. Federasyon, kamu kuruluşlarının toplumsal olanakları meydana getirmelerini ister. Bundan başka, federasyon, teşebbüslerin elde ettikleri gelirin harcanmasına da karışabilir. Ancak bu karışma, teşebbüslerin global ulusal plânca öngörölmüş olan görevlerinin yerine getirilmesine veya ekonomik ve sosyal kalkınma için yapacakları harcamalarla sınırlıdır. Bu yoldan giderek, teşebbüslerin elde etmiş oldukları ve serbestçe kullanabilecekleri gelirin bir kısmını, yukarıda belirtilen alanlarda harcamalarını belirtebilir. Federasyon, ekonomide ortaya çıkabilecek dengesizlik ve düzensizlikten kaçınmak ve böylelikle plânı gerçekleştirmek için, kamu kuruluşları ve teşebbüslerin, bâzı kamusal araçları kullanmalarını, belirli bir devre için sınırhıyabilir. Bu arada, Federasyon, teşebbüslere toplumsal ürünlerinin dağıtımını ve toplumsal faaliyetlerini yapmalarını sağlayacak, kanun ve uygun koşulları yaratmak için, gerekirse, kamu kuruluşlarının gelir kaynaklarını ve diğere araçlarını sınırhıyabilir.

Federasyon, yeterli bir hızda kalkınamayan cumhuriyet ve eyaletlerin, hızlı ekonomik kalkınmalarında, ihtiyaç duydukları finansman kaynaklarına destek olur. Bu amaçla, böyle bölgelerin kalkınmasını sağlayacak kredi için, federasyon olanaklarından yararlanır. Bu yolla, yeterli bir hızda kalkınamayan, cumhuriyetler, bölgeler ve eyaletler, süratli bir ekonomik kalkınmayı, kendi olanak ve kredi kaynaklarından olduğu kadar, federasyonun olanaklarından da yararlanarak gerçekleştirebilirler.

Adı geöen cumhuriyetlerin teşkilâtları ile Yugoslav Sosyalist Federasyonları Cumhuriyeti teşkilâtının ilkeleri arasındaki uygunluk, bu cumhuriyetlerin ekonomik kalkınmalarında yüklendikleri görevlerin yerine getirilmesinde yardımcı olur. Aynı yoldan gidilerek, bölgesel kuruluşların yükümlölükleri ve kanunları da düzenlenmiş olur.

Kamu kuruluşlarına karşı ilişkileri yukarıda belirtildiği gibi olan **Global Ulusal Plan**, teşebbüslere karşı, onların yapıları gereği, direkt olmayan ve biçimsel-yasal bağılayıcı nitelikte ilişkiler taşıır.

Global planlar açısından, teşebbüslerin yükümlülükleri endirekt yollardan olur. Bu yükümlülükler, teşebbüslerin görevlerini gerçekleştirmek için yaptıkları didinmelerde ve plânın global dengesinin sağlanmasına ilişkin konularda kendini gösterir. Teşebbüslerin bunun için yaptıkları çalışmalar sırasında ve teşebbüslerce uyarılan motif ve genel ilişkilerde de daha belirgin hale gelir. Bunu sağlamak için, teşebbüslerin çalışma koşulları, yasalara ve diğer kurallara uydurulur. Ekonomik düzen ile birbirine bağlı bulunan ekonomik yasalar ve diğer yasal sözleşmeler, toplumsal kuruluşların kendi korporasyonları tarafından meydana getirilirler. Bu nedenle, yasalar ve sözleşmeler, kamu kuruluşları, teşebbüsler ve tüm kişiler için bağlayıcıdır. Ekonomideki yeri ve önemi büyük olan kurumlara (faiz, katılma payları, vergileri v.s. toplayan kurumlar) ve ekonomik sistemin diğer faktörlerine (değişim ilişkileri, kredi kurumları v.s.) karşı teşebbüslerin yükümlülükleri, ekonomik yasalarla belirlenir. Teşebbüsler bu kurum ve faktörler yardımıyla, toplumsal plânın hedeflerine erişirler. Ulusal plânın gerçekleşmesini etkileyen mekanizma, uygulanacak malî sistemi ve onun gelir dağılımına etki ediş yollarını kapsamına alır. Böylelikle, yatırım kredisi sistemi ve bunun üretimdeki dengeye olan etkisi, üretimin yapı ve kapsamı, piyasa ve fonksiyonları, plânca içerilmiş olur. Bunun yanında, yerli ve yabancı piyasalarda ürünlerin satışı için mevcut koşullar, bu yönden ayrıca bir önem taşırlar. Bu koşullar, fiyat politikasına, dış ticarete, döviz durumuna, döviz rezervlerinde uygulanan yöntem ve hattâ, ekonomideki organizasyonun derecesine bağlıdır. Bu mekanizma, ekonomik sistemin organik tarafını oluşturur. Bununla birlikte, ekonomideki büyük değişmelerde ve ileri bir olgunlaşma sırasında, ekonomik sistemin bazı çözüm yolları yetersiz kalır ve ihtiyaca cevap veremez. Bu nedenle, planın gerçekleştirilebilmesi için, plân hazırlığı sırasında, ekonomi politikasına ilişkin diğer tedbirlerin (değişen koşullara uygulanabilen) önerilmesi ve ortaya konması mutlaka gereklidir. Bu tedbirlerin hazırlığı ve yürürlüğe konması, plânlama örgütünü ilgilendirir. Sistemin işleyişinde ortaya çıkan boşluklar bu yolla doldurulmuş olur. Ayrıca, plânlanan yükümlülükleri ve global dengeyi gerçekleştirmeye yarayan, ekonomi politikasının alet ve tedbirlerinin etkisini de arttırır.

2. Malî Sistem : Teşebbüsler tarafından elde olunan gelirin dağılımına malî sistem yardımıyla etki edilir. Teşebbüslerin ekonomiye karşı, kamu kuruluşlarına karşı ve çalıştırdığı işçilerin ör-

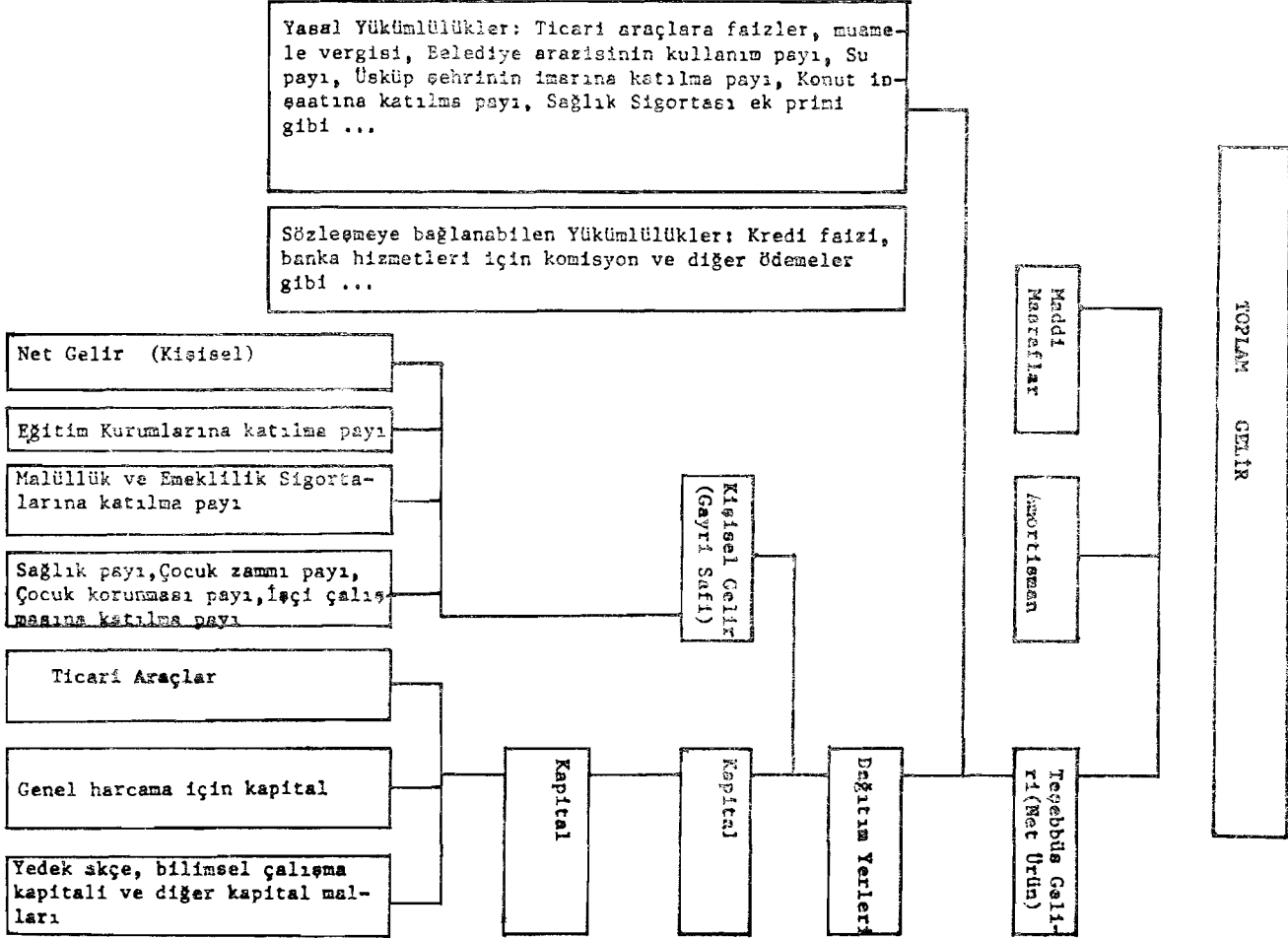
gütlerine karşı -bölgesel kuruluşlardan, federasyona kadar- yükümlülükleri; net üretim miktarından, işletme sermayesinin faizinden ve muamele vergisinden ileri gelir. Daha da ileri giderek, oda ve birliklere üyelik aidatlarını ve eğitim kurumlarının finansmanına katılma paylarını da yükümlülükleri arasında sayabiliriz. Teşebbüsler, gelirlerinin geriye kalan kısmını (işletmenin net üretimi) ise, a) Gayri safi gelir olarak kişilere, b) Sermaye araçlarına dağıtırlar.

Teşebbüslerin yönetim organları, gelirin (net üretimin) bir kısmının dağıtımında esas alınacak, genel çizgileriyle belirlenmiş kriterlerin kapsamını, serbestçe kararlaştırabilirler. Bununla birlikte kamu, dağıtım kategorilerinin oranını ve kapsamını teker teker saptayabilir.

Kamu kuruluşları, teşebbüslerin olanaklarını belirli amaçlara yöneltmeleri için, onların yükümlülüklerini hafifleterek, prim vererek ve vergi iadesi uygulayarak özendirici tedbirler alabilirler. Bu yolla, üretimin yapı ve miktarına ve teşebbüslerin yatırım politikalarına, sınırlı bir ölçüde de olsa etki edebilirler.

İster üretim vergisi, ister gelir vergisi, isterse tüketim vergisinin türlü biçimlerdeki görüntüsü olsun, vergi, gelir dağılımına etki eden bir araç olmaktadır. Vergi etkisi, toplumsal ve kişisel harcama miktarında, yatırım hacminde ve bunların arasındaki ilişki de meydana getirdiği değişikliğe göre, birinci veya ikinci gelir dağılımı anlamına gelir.

Ekonomik didinmelerde bulunanların serbestçe yararlandıkları araçların kullanımına ve bunların meydana getirilmesine, mali sistemin aletleri yardımıyla etki edilebilir. Kamu, ekonomik kalkınmanın düzgün bir biçimde işlemlerini ve belirli bir yöne çevrilmesini sağlamak için, bu araçların kapsamını ayarlayabilir. Böyle bir ayarlama, yürürlükteki yükümlülüklerin yardımıyla (bu yükümlülükler, araçların kapsamını sınırlayabilir, genişletebilir veya oldukça garanti edebilir.) ve gerekirse, yeni yükümlülükler koyarak sağlanabilir. Bu yükümlülükler geneldir ve doğrusal bir özellik taşırlar. Ancak uygulamada, özellik gösteren sektörler ayrıcalıklar tanınır ve bu sektörler özel bir işleme tâbi tutulurlar. Ekonomik dengeye, yapısal değişimlere veya üretim hacminin genişlemesine ilişkin olarak istenilen sonucu elde etmek için, faiz hadinin veya bir kaç tip verginin indirimiyle (veya yükseltmesiyle)

birikim olanağının yükselmesi (veya indirilmesi) sağlanabilir. Bu operasyon, ekonomik kalkınmanın hedefine ulaşması için gerekli olabilir. Böyle durumlarda, kamu, belirli sektörlerin, belirli bir dönemde, bir veya bir kaç yükümlülüğün dışında tutulmasını kararlaştırabilir. Kamunun bu tür kararları, ekonomik kalkınmanın hedefine ulaşıp, ulaşamamasında büyük bir öneme sahiptir. Hattâ kamu, eldeki olanakların kullanım amaçlarını bile kararlaştırabilir. Bundan başka, belirli yükümlülüklerin (katılma payları ve vergiler) yerine getirilmesini sağlamaya veya bu yükümlülüklerin uygulama alanının sınırlandırılmasını, ülke çapında yatırımların dağılımına ve üretim hacminin genişletilmesine de etkide bulunabilmektedir.

Faiz, katılma payları ve vergi, kamu kuruluşlarının genel harcama v.b. alanlarda kendi politikalarını uygulamaya yarayan birer araçlardır. Araçların yeterli olup olmayacağı, hangi araçların ele alınarak hedefe yönlendirilmesi gerektiği ve bunların kapsamı belirlenmelidir. Bu yolla, teşebbüsün net üretiminden, kendi yatırımları için önemsiz miktarlar, fakat genel harcamalarını karşılayan kapital için önemli miktarlar indirilir. Böylece, teşebbüslerin, plânlanmış görevleri ve global denge alanındaki faaliyetleri, malî sistemin de yardımıyla desteklenmiş olur.

3. Yatırım kredisi mekanizması, tam etkili bir ekonomik kalkınmayı sağlamalı ve birikimin buna bağlı sorunlarını (plânlanan kapsamını ve yapısını) çözümlenmelidir.

Zamanımızda, bu sorunların çözümünde, iki zorunluluk ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birincisi, her işletmenin varlığını sürdürebilme ve ilerlemesi için, mümkün olan yüksek bir gelir düzeyine ve yeterli bir birikime ulaşmasına yardım eden, teşvik tedbirlerinin aranıp bulunmasıdır. İkincisi ise, yaratılan birikimi, bunu yaratanların yalnızca ve tek başlarına kullanmamaları gereğidir. Birikimin ve ekonomik kalkınmanın diğer faktörlerinin seyyalyeti, hızlı ekonomik büyüme için önemli bir koşuldur. Sistemin mekanizması bu koşulu sağlamalıdır. İşte, yatırım kredisi mekanizması bu amaca hizmet ederek iki değişik rol oynar : a) Yatırımların yönetim metodlarını belirler, b) Plânlanan global oranların bir-biri ile uyuşmasını sağlar.

Birikimin seyyalyeti, yatırım araçları piyasasının sahip olduğu mekanizma ile etki altına alınabilir. Yatırımların, istenildiği dü-

zeninin sağlandığı kapital piyasasının, diğer bir deyimle, yatırım kredisinin en önemli ölçütlerinden biri de, kullanılan araçların rantabilitesidir. Yatırım kredisinin ilişkin olduğu faiz haddi, piyasada serbestçe oluşur. Bu faiz haddi, yapılacak küçük masraflarda, menkul kıymetlere arz ve talebi harekete geçirir. Faiz haddinin iki değişik biçimde faydası vardır : Birincisi, potansiyel yatırım için, mümkün olan en yüksek rantabiliteyi sağlayacak proje yardımıyla, yatırım kredisi talep etmek; ikincisi, ilgili organların kararları için, birden fazla projeden en rasyonelini (uygununu) seçmek. Faiz haddinin yüksekliği, yatırım kredilerinin geri ödenme süreleri v.b.; belirli bir toplumsal rantabiliteyi, yukarıda açıklanan esaslara dayanarak gerçekleştirebilir. Bundan başka yatırımların rasyonel bir biçimde yönetimini de sağlayabilir.

Bu önemli alanda, ulusal plânın gerçekleşmesine hizmet eden mekanizma, teşebbüsleri, sahip oldukları olanakları, ekonomik kalkınmayı sağlayacak biçimde kullanmaları için, teşvik etmek zorundadır. Belirlenen yatırım politikası, teşebbüs veya ortaklık olanakları ile gerçekleştirilemiyor veya teşebbüs bir banka kredisinden yararlanamıyor ise, kamu kuruluşlarının bu duruma karışması kaçınılmaz olur. Gelişimlerini kendi olanakları ile gerçekleştirecek yeterli birikim potansiyeli olmayan sektörlerle, kamu kuruluşları ellerindeki araç ve yetkileri kullanarak yatırım yaparlar (Alt yapı yatırımları v.b.). Daha sonra yatırımların istenilen hız ve yönde gelişmesi için de aşağıdaki tedbirler alınabilir : Özellik gösteren sektörler bazı yükümlülüklerden kurtarılabilir, üretim hacminin genişlemesi için kredi kolaylığı sağlanabilir, kredi ihtiyacının bir kısmını kamu kuruluşları karşılayabilir, kredinin geri ödenmesi uzun vadede ve parçalar halinde olabilir ve nihayet, kamu kuruluşları işletmelerin yatırım masraflarına katılabilirler. Bu koruyucu tedbirlerden başka, kamu kuruluşları, özellik gösteren sektörlerle, diğerlerine kıyasla, uygun yatırım kredisi koşulları yaratabilirler. Bu durumda, şayet banka bir zarara uğrarsa, kamu kuruluşları, söz konusu bankayı da korumayı taahhüt ederler.

Yukarıda sayılan tedbirler, para ve kredi politikasının unsurlarını içerdiği gibi, yatırım yönetiminin diğer unsurlarını da içerirler. Yeterli bir hızda kalkınamayan bölge ve cumhuriyetlerin, teşviki için, federasyon sermayesinden oluşan krediler de bu arada söz konusu edilmelidir. Krediler, faiz maliyetine, geri ödemeye ve diğer şartlara dayandırılır. Bu durumda, ticarî bankaların teşeb-

büslere kredi açmasındaki veya teşebbüslerin kredi almasındaki genel şartlar, yukardaki şartlara uygun olur. Bu kanaldan beslenen olanaklardan, diğer cumhuriyet ve bölgelerin teşebbüsleri de yararlandırılabilir. Böyle bir durum, yeterli bir hızda gelişemiyen bölge ve cumhuriyetlerin ekonomik kalkınmasına, diğer cumhuriyetlerin teşebbüslerinin doğrudan doğruya katılmaları ile gerçekleşir. Bundan başka, yeterli bir hızda gelişemeyen bölge teşebbüslerine, teknik yardımda bulunmak için, kamu tarafından sermaye bulunur.

Yatırımlar, teşebbüs ortaklıkları tarafından istenilen yöne çevrilirler. Ortaklıklar, bu faaliyetlerini yaparlarken, kendi durumlarına göre ve bağımsız olarak hareket ederler; keza, işbirliği ve bütünleşmenin çeşitli düzeylerinde izleyecekleri yatırım politikası ve yöntemini serbestçe belirleme hakkına sahiptirler.

4. Fiyat Politikası : Global plânların gerçekleştirilmesine etki edebilen, aktif bir fiyat politikası, bir araç olarak kendini gösterir. Ancak, geçmiş yıllara kıyasla, daha ilerideki yıllarda, öneminin daha az olacağı hemen belirtilmelidir. Fiyatın rolü ve kapsamı anlam olarak, teorideki arz ve talebe göre serbestçe beliren fiyat görüşünden hareket eder. Mekanizma, günümüzde, kamusal kontroller ve fiyat ayarlamaları ile birlikte çalışır. Bu durumda, amaca varabilmek için aşağıdaki iki değişik koşul değerlendirilmelidir : a) Teşebbüslerin düşündükleri fiyat artışını önceden bildirmeleri hali, b) Kamu'nun genel fiyat düzeyi ve fiyatlar arasındaki nisbi ilişkiye etki etme imkânının kullanabilmesi hali.

Fakat, çoğunlukla, fiyatların ve aralarındaki nisbi ilişkinin direkt uygunluğu önceden belirlenir. Bununla birlikte, gerektiği zaman kamunun endirekt etkileri ile, fiyatlarda ve arasındaki ilişkide büyük değişimler beklenmelidir. Devlet, alacağı çeşitli tedbirlerle, fiyat hareketlerini etkisi altına alabilir. Bunlardan bir kaçını örnek olarak alabiliriz : Arz ve talep dengesini sağlamak için, yurt içinde yetersiz kalan malların ithalâtı, kaynaklardan yararlanmadaki bozuklukların giderilmesi arz ve talep arasındaki ilişkide, dengesizlik yaratan nedenlerin ortadan kaldırılması, kredi ve vergi politikası ve burada sayılamıyacak kadar çeşitli diğer tedbirler.

Kuşku yoktur ki, kamu yönetimi, ekonomik sistemin çeşitli unsurlarının birbirleri ile uyuşmaları sayesinde tamamlanabilir. Fiyatlar genel düzeyine ve aralarındaki ilişkiye etki edilerek, dış ti-

caret alanında, ayrı ayrı ürünlere ve tüm sektörler'e sürüm imkân ve piyasaları sağlanabilir. Bu yoldan giderek, çeşitli sektörlerin bölümlerine, teşebbüslere, toplumsal üretimin birinci dağılımında eyaletlere -bölgelere- ve ekonomik düzene büyük ölçüde etki edilebilir. Bazı sektörlerin ürünlerinin ve birikim hacimlerinin kısılması veya genişletilmesi amaçlanabilir. Bu takdirde, söz konusu sektörlerin ürün veya hizmetlerinin fiyat düzeyleri, yukarıda belirlenen araçlar yardımıyla ayarlanabilir. Örneğin, gümrük vergileri ile, yabancı rekabet zararsız hale getirilerek, yerli piyasada yüksek bir fiyat düzeyi elde edilebilir. Böylelikle, ilgili sektörlerin gelişimi sağlanır ve bu sektörlerde birikim kapasitesi yükseltilir. Muamele vergisi de aynı etkiye sahiptir. Vergi, üretim maliyetine eklenerek, satış fiyatını yükseltir. Daha sonra, ilgili ürünlerin sürüm imkânlarına ve piyasa genişliğine etki ederek, söz konusu sektörlerin birikim düzeyini aşağıya indirir.

Bu aletlerin iki değişik etkisi vardır : a) Gelirin ve yatırım olanaklarının arttırılmasını veya kısıtlanmasını, b) Yatırım olanakları için girişimler olduğunda, bazı sektörler'e rekabetin serbest bırakılmasını veya kısıtlanmasını sağlarlar. Ekonomik gelişmeyi istenilen yöne çeviren ve düzgün bir biçimde işlemesine yardım eden ekonomik bir araç olarak, yukarıda ele alınan birkaç aletin etkisi, fiyatlar ve onların paritelerini kontrol altına almaya hizmet eder.

Her ne kadar ilerideki yıllarda yüksek bir fiyat istikrarı bekleniyorsa da, fiyat yapışkanlığından, direkt uygunluğa kadar, toplumsal ahengin tüm gereklerinin gerçekleşmesine yardımcı olan mekanizmanın kilit noktalarına sahip olmak gerekli görülmektedir.

Kullanılan üretim tekniği ve ekonominin mevcut yapısı, ekonomik kalkınma süresi boyunca değişikliğe uğrayabilir.

Esasen, her planda buna tahminî olarak yer verilmelidir. Bu değişimin büyüklüğü de önceden belirlenmelidir. Ayrıca, fiyat ayarlamaları ile ilgili değişmelerin şiddetinin her sektörde aynı olmayacağı, burada belirtilmelidir. Bâzı sektörler, ekonomik kalkınmanın maddî ve manevî faktörlerinden yararlanmada, yüksek bir iş verimliliği ve rasyonalizasyon derecesi elde etmeye çalışırlar. Bu durum, fiyatlar genel düzeyini ayarlar, fiyatlar arasındaki ilişkileri ve buna bağlı olarak da ekonominin dengesini değiştirir. Kalkın-

ma süresinde, fiyat değişmesi simetrik olmadığı takdirde, bu duruma, arz ve talep arasındaki ilişkiler etki eder ve yine eski haline getirir. Özellikle, global plânlamada fiyatlardaki bazı kımıldanmalar devamlı olarak dikkate alınır. Plânda mevcut ve önceden belirlenmiş temel oranların elde edilmesine çalışılırken, ekonomik kalkınmaya engel olan, ekonomik kaynakların hareketsizliği karşısında, genel dengeyi sağlamak için fiyatlarda bâzı kımıldanmalar yapmak gerekli olur.

Planı gerçekleştirmek amacıyla, fiyat ayarlaması yaparak istenilen durumun elde edilebildiği, temel araçlar bununla bitmiyor. Bunlardan bir kaçını daha burada söz konusu etmek gerekir. Global oranlar, istenildiği ölçüde, düzenli bir ekonomik kalkınmayı sağlayamayabilir. Teşebbüsler, aynı piyasada ekonomik faaliyetlerde bulunan serbest birimler olarak geleceklerinden emin bir biçimde çalışırlar, hattâ, üretim, yatırım, ticarî işlem, fiyatlama ve rezervlerini oluşturma konularını istedikleri gibi seçerler. Piyasanın işleyişinde ortaya çıkabilen dengesizlikler, sürüp gittiği ve derinleştiği takdirde, ekonominin rasyonel kalkulasyonu ve iş organizasyonunun rasyonel seçimi engellenir. Çünkü, piyasada yön tayini ve üretim türünün seçimi ve bu üretimin hacmi hakkındaki itme ve uyarımlar bunlara bağlıdırlar. Büyük dengesizliklere engel olmak için, genel dengede fiyat ayarlamaları yapmak gereklidir. Maddî faktörler yardımıyla, bozulan dengenin eski haline getirilmesi, zaafla uğrayan toplumsal ahengin kötü sonuçları hafifletir.

Fiyat yükselmeleri ve bu fiyatların pariteleri arasındaki dengesizlikten doğan piyasa aksaklıkları, bazı teşebbüslerin monopolcu veya oligopolcu davranışlarından da ileri gelebilir. Değişim ilişkileri ile beliren serbest fiyat oluşumu, monopolcu davranışlar nedeniyle, ekonominin temel unsurları arasındaki uyumun bozulması suretiyle, sarsıntıya uğrayabilir. Haksız olarak bazı sektörlerle imkân sağlayan monopolun sebep olduğu fiyat yükselişi, söz konusu sektörlerle, sektörler arası gelir dağılımında bir ayrıcalık tanır. Bu ise, teşebbüsleri, yürürlükte olan ekonomik koşullar karşısında eşit olmayan bir duruma sokar. Fiyat yükselişi, giderek, ekonomide tüketim ilişkilerine de yansır ve dengesizliği bu safhada da yaratır. Bazı sektörlerin ve firmaların ayrıcalıklı durumlarının olumsuz etkilerine diğerleri engel olmalıdırlar. Aksi halde, piyasa ilişkilerindeki istikrarı ve sektörler arası gelir dağılımını düzenle-

yen fiyat mekanizması görevini yapamaz duruma düşer. Bu durumdan ise, toplum ahengi zarar görür.

Piyasa ve ekonomideki aksaklıklara tarımla uğraşanlar ve küçük ölçüde de olsa, diğer küçük mal üreticileri de sebep olabilirler. Bunlar, birkaç zarurî ürünün fiyat düzeyini serbestçe kararlaştırdıkları için, ekonominin ve piyasanın bir kısmında kendiliğinden oluşan bir yöntem geliştirirler. Bu durum, önceden belirtildiği gibi, global plan dengesini bozan, diğer bir dağıtım yöntemini ortaya çıkarır. Şayet global dengenin ve bu dengeyi oluşturan kısmî dengelerin arasındaki ilişkinin korunması istenirse, bu alanda da fiyat düzenlemesi yapmak gereklidir. Bu nedenle, gerektiği zaman, ekonominin belirli alanlarında fiyat düzenlemeleri yapmak kaçınılmazdır.

Bununla birlikte, söz konusu edilen genel kamu ahenginin, serbestçe oluşan ekonomik birliğin ve yine serbest olarak işleyen piyasanın varlığını varsayan yönetim sistemi ile bir uyumsuzluğa düşmemesi gerekir. Bunun için de, çeşitli fiyat düzeylerinde oluşan gelirin dağılımı, kendi maliyetini karşılmalıdır. Fiyatlar ve onların arasındaki ilişkiler, genel plânın temel unsurlarına ve hattâ çeşitli fiyat düzeylerinde oluşan gelirin dağılımına da etki ederler. Yine fiyatlar, firmaların karşılıklı değişim ilişkilerinde; ekonomik durumlarına ve birikim olanaklarına, bazı bölge ve eyaletlerin ekonomik durumlarına etkide bulunurlar. Bu alanda kamunun aktif politikası, serbest bir fiyat oluşumu ilkesi dışına çıkmaz, tersine, onu daha çok dikkate alır. Bu politika, gerektiği gibi hazırlanan ve isteğe uyan ekonomik kalkınma planı ile uyum halinde olmak zorundadır.

5. Para-Kredi ve Banka Sistemi : Daha önceden belirtilen tedbir ve aletlerin yanı sıra, global ulusal planın uygulanması, para-kredi ve banka sistemi tarafından da etki altına alınabilir. Bu sistemin fiyatlara, döviz stoku ve kuruna etkisi, kredi hacminin ve paranın devir süratinin düzenlenmesi ile sağlanır. Ayrıca, fiyatlar genel düzeyi ve bazı ürünlerin fiyatlarını ele alarak, efektif talebi, piyasa genişliği ve sürüm olanaklarını etki altına alır. Bu bakımdan, planın uygulanmasında daima önemli bir rol oynar.

Banka sistemi, banka ve firmaların malî işlemlerine büyük ölçüde aracı olması nedeniyle, birikimin ve ekonomik araçların toplanması yoluyla planın uygulanmasına yardımcı olur. Kendilerin-

de toplanan birikim araçlarının kullanılmasını etkileyerek, yatırımları; en verimli alanlarda ve optimal kapasitenin kurulmasını sağlayacak bir biçimde yönetirler. Sistem, bütün bunları, ekonomik göstergelerden hareket ederek sevk ve idare eder.

6. Dış Ticaret ve Döviz Düzeni Mekanizması : Bu mekanizma, yabancı ülkelerle değişim alanında, toplumsal planların dengeli bir biçimde uygulanmasına yardım eder. Yabancı ülkelerle yapılan mal ve hizmet değişimini teşvik eder. Uluslararası değişim alanında, dış ticaret ve döviz düzeni aletlerinin; yurt içi değişimdeki, aktif fiyat politikasına benzeyen bir rol oynadığı söylenebilir. Yabancı ülkelerle değişimden, belirli bazı aletler kullanılarak, optimal bir yarar elde edilmek istenir. Böylelikle, belirli sektör ve firmaların ekonomik durumları söz konusu olur. Bu sektör ve firmaların birikim kapasiteleri ve gelir dağılımından kendilerine düşen pay ve bu payın sektörler içindeki dağılımı etki altında kalır.

Ülkenin ekonomik yapısındaki ve ekonomik ilişkilerindeki değişmelerle, dünya piyasalarındaki ilerlemenin arasındaki açığı korumak; ancak, uluslararası değişimi sağlayabildiği sürece anlamı olan, bir mekanizmaya sahip olmakla gerçekleşir. Bu nedenle, ihracata konu olan ürünler, uluslararası ticarete, hattâ iki taraflı anlaşmalardan doğan, uyulması zorunlu diğer kuralların temelini oluşturur.

Gümrük politikaları, ithalât ve ihracata konu olan ürünlerin hacminin genişlemesini hızlandırabildiği gibi sınırlıyabilir de, bunun yanında, yabancı ülkelerle yapılması planlanan değişim hacminin gerçekleşmesine yardım da edebilirler. Bundan başka, belirli bir sürede elde edilmek istenen, ekonomik kalkınmanın, amacına uygun olacak biçimde; iç ve dış piyasalar arasında fiyat bağıntısının kurulmasında, gümrüğün etkisi büyüktür.

Zamanla, teşebbüslere; yabancı piyasalara mal ihracatına ve elde olunan dövizin kullanılmasına ilişkin olarak geniş bir serbesti sağlanmıştır. Bu değişiklik, 1965 yılı Temmuz ayında yapılan reform hareketiyle olmuş ve mevcut şartların yanı sıra liberasyon sistemi de günün koşullarına uydurulmuştur.

7. Her ne kadar teşebbüslerin «Birlikte Çalışma» için anlaşmalarına, bu konunun sonunda yer veriliyorsa da, bu anlaşmaların, planın global dengesine ulaşılmada önemsiz bir rol oynadığı anla-

mına gelmemelidir. Burada, entegrasyonun çeşitli biçimleri ve dereceleri, çeşitli süreler için öngörülen uluslararası ticaret anlaşmaları sayılabilir. Sonuç olarak, belirli bir süre süren ortaklaşa ilginin esasına ait, organizasyonun çeşitli biçimleri söz konusu edilebilir. Bütün bunlar, planda anlamını bulan, kalkınma politikasının, izlenmesine yardımcı olurlar.

8. Modern Haber Alma Sistemi : Bu bölümde, modern haber alma sistemi ele alınacaktır. Bu sistem, objektif ve subjektif faktörlerin ekonomik ilişkiler alanındaki etkilerini ve ekonomik ilişkiler ve olaylar karşısında kişilerin ve firmaların reaksiyonu hakkında bilimsel bilgi ve bulguları verir. Teşebbüsler, modern haber alma sisteminden yararlanarak, üretimin teknolojisi ve tekniğindeki ilerlemeleri öğrenirler. Vekâletsiz iş görme ve iş organizasyonundaki yeniliklerinden haberdar olurlar. Ayrıca, bazı malları; yerli ve yabancı piyasaların massetme kapasitesi hakkında en yeni bilgileri kullanırlar. Global ekonomik dengenin elde edilmesi için, işletme faaliyetlerinin istenilen yöne çevrilebildiği bir yol da budur.

Global ulusal planın gerçekleştirilmesinde, teşebbüsler, devamlı olarak, bütün üretim faktörlerinin optimal kullanımını, prodüktivite artışını ve rasyonel karar alma eylemlerini sürdürme olanaklarına sahiptirler. Toplumsal kararlar, ulusal üretimin yapısı ve kapsamını belirlerken, mevcut maddî şartları ve sürüm olanaklarını dikkate alırlar. Bu kararlar, ancak bu şekilde, gerek genel ve gerekse özel tüm ekonomik ilişkileri kapsamış olur. Bu nedenle, toplumsal kararlar, teşebbüslerin ortaya çıkmasına ve gösterecekleri davranış biçimleri ile bu kararlara uygun hareket etmelerini sağlamaya yetecek güçtedirler.